การละเมิด:
ความสำคัญต่อการเล่าเรื่องใน*มหาภารตะ*

นาวิน วรรณเวช
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การละเมิดใน*มหาภารตะ* มีสี่เรื่องด้วยกันได้แก่ ขโมยวัว ฆ่าพราหมณ์ ละเมิดกฎการอยู่ร่วมกัน และละเมิดกติกาการรบ การละเมิดเรื่องที่สามเน้นย้ำความเป็นพระเอกของอรชุน ในขณะที่การละเมิดเรื่องอื่นๆ นั้นมีโครงสร้างเหมือนกัน คือ เริ่มด้วยการละเมิด จากนั้นก็มีคำสาป มีการละเมิดอีกครั้ง และเรื่องก็คลี่คลายในที่สุด โครงสร้างที่เกิดขึ้นซ้ำๆ กันนี้อาจสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของแนวคิด Determinism ที่มองว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรวมถึงการกระทำของมนุษย์ได้ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าโดยเหตุปัจจัยภายนอกซึ่งอยู่นอกเหนือจากเจตจำนง นอกจากนี้ เราจะเห็นว่าเงื่อนไขที่ใหญ่กว่าการละเมิดคือ "คำสาป" ซึ่งมีความสำคัญทั้งในแง่ของการสะท้อนแนวคิดชะตาที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ และในเชิงกลวิธีการเล่าเรื่อง คือ มีลักษณะคล้ายการเกริ่นการณ์ซึ่งเป็นการกำหนดเนื้อหาที่จะเกิดขึ้นต่อไป

Abstract

There are four transgressions in *Mahabharata.* These are stealing the cow, killing the Brahmin, breaking the rule of living together, and waging war. The third transgression highlights Arjuna's heroism whereas the others have the same scheme, which starts with transgression and then results in curses. There is another transgression again along with unfolding the situation in the end. The repeated schemes probably reflect the importance of Determinism. Furthermore, it is clear that the conditions that are more powerful than transgressions are curses, which are important as reflections both of determinist philosophy and of narrative strategies.

บทนำ

มหาภารตะ (500 B.C. - 50 A.D.) เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำสงครามของพี่น้องสองตระกูล คือ ฝ่ายปาณฑพกับฝ่ายเการพ เรื่องจบลงด้วยชัยชนะของพวกปาณฑพซึ่งมีพระกฤษณะเป็นผู้ช่วยเหลือ *มหาภารตะ* เป็นวรรณคดีที่มีความยาวร่วมหนึ่งแสนโศลก แบ่งเป็น 18 บรรพ (ตอน) นับเป็นวรรณคดี "มหากาพย์" (epic) ได้เรื่องหนึ่ง เพราะเป็นเรื่องของวีรบุรุษ มีพรรณนาการผจญภัย การสู้รบ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ประเพณีอินเดียถือว่า *มหาภารตะ* เป็น "อิติหาสะ" ซึ่งหมายถึงพงศาวดารหรือตำนาน ฉะนั้น ชาวอินเดียจึงถือว่าเรื่องใน *มหาภารตะ* เป็นเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริงแม้เราจะยังอาจสงสัยในคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเรื่องนี้ก็ตาม (Sen, 2005: xvi) เรื่อง *มหาภารตะ* นี้จะจริงหรือไม่จริง หรือมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์มากน้อยเพียงไร ก็คงไม่สำคัญเท่ากับข้อเท็จจริงที่ว่า*มหาภารตะ* เป็นวรรณคดีที่บันทึกความรู้สึกนึกคิดและวัฒนธรรมของชาวฮินดูไว้มากมาย ทั้งยังส่งอิทธิพลไปยังประเทศอื่นๆ อีกด้วย เป็นต้นว่า ประเทศอินโดนีเซีย ประเทศไทย ประเทศกัมพูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลในด้านศิลปะและวัฒนธรรมอีกมากมาย *มหาภารตะ* จึงนับว่าเป็นวรรณคดีมรดกโลกเรื่องหนึ่งที่สมควรนำมาศึกษา[1]

เมื่อเปรียบเทียบ *มหาภารตะ* กับ *รามายณะ* ซึ่งเป็นอิติหาสะอีกเรื่องหนึ่ง ก็จะเห็นว่ามีความแตกต่างกัน *รามายณะ* มุ่งแสดงภาพสะท้อนที่ค่อนข้างอุดมคติ ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของความดี ความงาม ทั้งในด้านของเรื่องราวและด้านภาษา กล่าวคือ เรื่อง *รามายณะ* แม้จะนับว่าเป็นอิติหาสะ (พงศาว-

---

[1] วรรณคดีสันสกฤตที่สำคัญมีอยู่ 5 ประเภท ได้แก่ 1. วรรณคดีพระเวทรวมทั้งอรรถกถาที่เกี่ยวข้อง, 2. อิติหาสะ (พงศาวดาร) ได้แก่ เรื่อง*มหาภารตะ* และ*รามายณะ*, 3. กาวยะ (กวีนิพนธ์) ซึ่งแบ่งออกเป็นมหากาวยะและขัณฑกาวยะ (มหากาวยะนี้เป็นชื่อเฉพาะ ไม่ใช่คำแปลของ epic), 4. นิทาน เช่น เรื่อง *ปัญจตันตระ หิโตปเทศ วิกรมจริต* เป็นต้น, 5. กถาและอาขยายิกา (นิยาย) เช่น เรื่อง*ทศกุมารจริต กาทัมพรี* เป็นต้น

ดาร) เช่นเดียวกับ*มหาภารตะ* แต่ลีลาภาษางดงาม ชาวอินเดียเรียกกันว่าเป็น อาทิกาวยะ หรือกวีนิพนธ์เรื่องแรก ด้วยมีเนื้อหาที่แสดงถึงอุดมคติในด้านคุณธรรมที่ชัดเจน อาทิ นักปกครองที่ดี สามีที่ดี (พระราม) ภรรยาที่ดี (สีดา) ญาติพี่น้องที่ดี (พระลักษณ์ พระภรต ฯลฯ) เป็นต้น และประกอบด้วยการใช้ภาษาที่ดี มีอลังการทางภาษา ในขณะที่ *มหาภารตะ* มิได้นำเสนอตัวละครที่มีคุณธรรมในเชิงอุดมคติแต่เสนอคำสอนเรื่อง "สัจธรรม" ในแง่ของกฎการกระทำที่กว้างกว่าการมีคุณธรรมของการกระทำของปัจเจก การใช้ภาษานั้นคนอินเดียเองก็มิได้ยกย่องว่าสำนวนภาษาใน *มหาภารตะ* เป็นเลิศหรืองดงามเท่า*รามายณะ* ส่วนเนื้อหาก็เป็นเรื่องความแตกแยกในครอบครัวและมีปรากฏการณ์บางอย่างซึ่งไม่ใช่ธรรมเนียมปฏิบัติของคนอินเดีย เช่น การที่นางเทราปทีซึ่งเป็นนางเอกของเรื่องนั้นมีสามีถึงห้าคน เป็นต้น แม้ว่า *มหาภารตะ* อาจไม่เป็นที่นิยมเท่า*รามา-ยณะ*ในสายตาของชาวอินเดีย แต่ในการศึกษาวิจัยนั้นต้องยอมรับว่า*มหา-ภารตะ* ดูจะมีเสน่ห์ชวนให้กล่าวถึงมากกว่า ทั้งในแง่ตัวละครที่มีมิติ มีความซับซ้อน การที่เทราปทีมีสามีถึงห้าคนได้มีผู้ตีความเอาไว้มากมาย บางคนกล่าวว่าหมายถึงมือของเรา เทราปทีเป็นอุ้งมือ สามีทั้งห้าหมายถึงนิ้วมือแต่ละนิ้ว บางคนก็ตีความว่าน่าจะเป็นภาพสะท้อนประวัติศาสตร์ยุคหิน-ใหม่ เพราะยุคนี้ผู้หญิงน้อย เป็นต้น เรื่องแทรกบางเรื่องก็มีชื่อเสียง แปลออกเป็นภาษาต่าง ๆ มากมาย ได้แก่ เรื่องแทรก *ภควัทคีตา* นั่นเอง *มหา-ภารตะ* ยังเป็นที่รวมสรรพวิชาความรู้เหมือนสารานุกรมและบันทึกความรู้สึกนึกคิดของคนอินเดียเอาไว้มากมาย นอกจากนี้ งานรวมบทความที่ Brian Black และ Simon Brodbeck (2007) เป็นบรรณาธิการซึ่งตีพิมพ์เมื่อไม่นานมานี้ย่อมเป็นประจักษ์พยานในคำกล่าวข้างต้นได้ชัดเจนอีกด้วย

เมื่อพิจารณาในแง่การเล่าเรื่องก็จะเห็นว่า *มหาภารตะ* เป็นวรรณคดีที่มีการ "ทำผิด" หรือล่วงละเมิดอยู่หลายครั้ง แต่ละครั้งก็มักปรากฏลักษณะ

ร่วมกันซึ่งส่งผลต่อกลวิธีการเล่าเรื่องใน*มหาภารตะ* ลักษณะร่วมนั้นคืออะไร ส่งผลต่อการเล่าเรื่องอย่างไร ประเด็นเหล่านี้ผู้เขียนจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในลำดับต่อไป[2]

การละเมิดในมหาภารตะ

การละเมิดใน *มหาภารตะ* มีทั้งหมด 4 เรื่องด้วยกัน ได้แก่ ขโมยวัว ฆ่าพราหมณ์ ละเมิดกฎการอยู่ร่วมกัน ส่วนอีกเรื่องเป็นการละเมิดกติกาการรบโดยอรชุนและภีมะ แต่ละเรื่องมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. เทพทยุขโมยวัว

การละเมิดที่ปรากฏเป็นเรื่องแรกก็คือการขโมยวัวของเทพทยุซึ่งโยงไปสู่กำเนิดภีษมะ ผู้มีศักดิ์เป็นปู่ของฝ่ายเการพและปาณฑพ[3] เรื่องมีอยู่ว่ามเหสีของเทพทยุหนึ่งในเทพกลุ่มวสุคณะ อยากได้น้ำนมของนางโคนันทินีโคศักดิ์สิทธิ์ของพระฤษีวสิษฐ์ เทพทยุจึงชักชวนเทวดากลุ่มวสุคณะ 8 องค์ไปร่วมกันลักเอาโคนันทินีของฤษีวสิษฐ์ เมื่อพระฤษีทราบเรื่องก็โกรธอย่างยิ่ง จึงสาปให้เทวดาทั้ง 8 องค์นี้ไปเกิดในโลกมนุษย์ ในบรรดาเทพวสุคณะทั้ง 8 องค์นั้น เทพทยุผิดหนักที่สุด เพราะเป็นต้นความคิด พระฤษีจึงสาปให้เทพทยุไปเกิดในโลกมนุษย์และต้องใช้เวลาในโลกมนุษย์นานเท่าอายุขัยของมนุษย์ทั่วไป เทวดาวสุคณะจึงไปวิงวอนขอให้พระแม่คงคามารับเป็นมารดาของตนในเวลาที่ตนต้องไปเกิดในโลกมนุษย์ และขอพรว่าเมื่อโอรส

---

[2] ในบทความนี้ ผู้เขียนจะศึกษาเฉพาะเนื้อเรื่องหลักของ *มหาภารตะ* เท่านั้น เรื่องแทรกที่มีอยู่หลายเรื่องซึ่งแม้ว่าจะมีประเด็นการละเมิดเช่นกัน (เช่น เรื่องนางศกุนตลาใน *ศกุนตโลปาขยาน* ที่ว่า ท้าวทุษยันต์สัญญาว่าจะกลับมารับนางแต่ก็ไม่มา นางจึงเข้าเมืองไปพบท้าวทุษยันต์ แต่พระองค์กลับไม่ยอมรับ นางจึงกล่าวบริภาษต่างๆ นานา) ผู้เขียนจะไม่นำมาวิเคราะห์ในบทความนี้

[3] ภีษมะเป็นปู่คนละแม่ ปู่ที่แท้จริงของทั้งสองฝ่ายคือฤษีวยาส

แต่ละองค์ประสูติเมื่อใด ก็ให้พระแม่คงคาโยนโอรสทุกองค์ลงในแม่น้ำ[4] พระนางก็ตกลงตามที่เทวดากลุ่มวสุคณะขอร้อง จึงเสด็จไปยังโลกมนุษย์ จำแลงแปลงกายเป็นสาวน้อยผู้มีโฉมสคราญอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา เมื่อราชาศานตนุซึ่งเสด็จไปล่าสัตว์ได้พบนาง จึงหลงใหลในความงามของนางเป็นอย่างยิ่ง พระองค์จึงทรงขอนางไปเป็นมเหสี นางงามจำแลงก็ตอบตกลงโดยมีเงื่อนไขคือ พระราชาจะต้องไม่ขัดใจนางด้วยประการทั้งปวง จะต้องตามใจนางทุกอย่าง เมื่อพระราชาทรงรับเงื่อนไขแล้ว จึงทรงรับนางเข้าวัง และอภิเษกเป็นมเหสี

ต่อมา พระมเหสีได้ประสูติโอรสติดต่อกันถึง 7 องค์ ทุกครั้งที่ประสูติ พระนางก็จับโอรสโยนทิ้งลงแม่น้ำทุกพระองค์ ยังความทุกข์โทมนัสให้เกิดแก่พระราชาเป็นอย่างยิ่ง จนเมื่อพระนางประสูติโอรสองค์ที่ 8 พระราชาจึงตรัสบริภาษ และเข้าขัดขวางมิให้พระนางกระทำเช่นนั้นอีก พระนางจึงตรัสว่า พระราชากำลังลืมเงื่อนไขที่เคยตกลงกันไว้ พระนางจึงแสดงตนว่าแท้จริงแล้วพระนางเป็นใคร เหตุใดจึงรับคำขอร้องของเทพวสุคณะ และอันตรธานหายไป โอรสที่เหลือไว้องค์เดียวนั้นก็คือคงคาทัตต์ หรือคางเคยะ ซึ่งต่อมาได้ชื่อว่า ภีษมะนั่นเอง

2. ท้าวปาณฑุฆ่าพราหมณ์

เรื่องต่อมาก็คือการที่ท้าวปาณฑุ สวามีของนางกุนตีและนางมาทรี ผู้เป็นมารดาของพวกปาณฑพ ได้สังหารพราหมณ์ ท้าวเธอจึงสิ้นพระชนม์ในที่สุด เรื่องมีอยู่ว่า วันหนึ่งท้าวปาณฑุเสด็จประพาสป่าพร้อมด้วยข้า-

---

[4] การที่เทพวสุเจาะจงไปวอนขอพระแม่คงคามารับเป็นมารดา และเมื่อเกิดมานั้นก็ให้จับโยนลงแม่น้ำทุกครั้ง อาจเกี่ยวข้องกับคติเรื่องการล้างบาปของชาวฮินดู ชาวฮินดูเชื่อว่าแม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำมาจากสรวงสวรรค์ สามารถล้างบาปได้ แม้ในปัจจุบัน ริมฝั่งท่าน้ำของแม่น้ำคงคา เราสามารถเห็นพิธีเผาศพที่ยังคงทำอยู่ด้วยเชื่อว่า ศพนั้นหากสัมผัสน้ำคงคาก็จะได้ไปสวรรค์ การโยนทารก (ซึ่งก็คือเทพกลุ่มวสุ) ลงแม่น้ำอาจสื่อถึงการล้างบาปให้กับการขโมยวัว ทารกจึงไม่ต้องใช้ชีวิตในโลกมนุษย์

ราชบริพาร ในระหว่างที่ชมนกชมไม้อยู่นั้น พระองค์เหลือบเห็นกวางคู่หนึ่งกำลังเสพสังวาสกันอยู่ ด้วยความคะนองและปราศจากความยั้งคิด ท้าวปาณฑุทรงหยิบศรขึ้นยิงกวางทันที ลูกศรพุ่งไปถูกกวางตัวผู้พลัดตกจากหลังตัวเมียในฉับพลัน กวางตัวนั้นจึงส่งเสียงร้องโหยหวนและพูดเป็นภาษาคนว่า ที่จริงแล้วตนเป็นพราหมณ์แต่ไม่อยากจะทำกิจดังกล่าวในร่างของมนุษย์ จึงแปลงเป็นกวาง กวางแปลงนั้นจึงสาปให้ท้าวปาณฑุถึงแก่ความตายในขณะที่กำลังเสพสังวาสเช่นเดียวกับตน เมื่อท้าวปาณฑุทราบเช่นนั้น จึงสละราชสมบัติและออกไปอยู่ป่าพร้อมด้วยนางกุนตีและมาทรีผู้เป็นชายา ด้วยทรงตระหนักดีว่าหากไม่มีบุตรสืบสกุล ก็จะไม่มีใครทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ในปรโลก นางกุนตีจึงใช้มนต์ที่ได้รับมาจากฤษีทุรวาสอัญเชิญเทพมาประทานโอรสให้แก่นาง ได้โอรสสามองค์คือ ยุธิษฐิระ ภีมะ และอรชุน นอกจากนี้ นางก็ยังสอนให้นางมาทรีใช้มนต์ดังกล่าวด้วย จึงได้โอรสแฝดคู่หนึ่งคือ นกุลและสหเทพ

วันหนึ่งในฤดูใบไม้ผลิ ธรรมชาติในป่าเป็นที่น่ารื่นรมย์ยิ่งนัก ท้าวปาณฑุจึงตรัสชวนนางมาทรีไปเดินเล่น ณ ชายป่าริมลำธารไม่ไกลจากอาศรมนัก ด้วยอานุภาพแห่งกามเทพและด้วยแรงสาปของพราหมณ์ ท้าวเธอทนความเย้ายวนของธรรมชาติไม่ได้ จึงร่วมเสพสังวาสกับนางมาทรี ขณะเสพสุขอยู่บนอุระของนางนั้น ท้าวเธอก็เกิดอาการกระตุก หทัยวาย และสิ้นพระชนม์อยู่บนอุระของนางนั่นเอง สร้างความวิปโยคให้แก่นางกุนตีและปาณฑพทั้งห้าเป็นอย่างยิ่ง

3. อรชุนละเมิดกฎการอยู่ร่วมกัน

เรื่องราวใน *มหาภารตะ* ก็ดำเนินต่อมาจนถึงเรื่องการละเมิดของอรชุนผู้เป็นภราดาองค์ที่ 3 ของพวกปาณฑพ เรื่องนี้มีอยู่ว่า เมื่อนางเทราปทีต้องเป็นชายาของพี่น้องปาณฑพทั้ง 5 องค์ พวกปาณฑพจึงวางข้อตกลงประการหนึ่งในการมีภรรยาร่วมกันก็คือ หากพี่น้องคนใดคนหนึ่งกำลังอยู่

กับนางเทราปทีสองต่อสองแล้ว พี่น้องคนอื่นจะเข้าไปในที่นั้นไม่ได้ หากผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องได้รับโทษคือจะต้องเนรเทศตนเองไปอยู่ป่าเป็นเวลา 12 ปี

วันหนึ่ง แม่โคของพราหมณ์เฒ่าคนหนึ่งถูกขโมยไป พราหมณ์นั้นจึงนำเรื่องมาบอกพวกปาณฑพ อรชุนเป็นคนแรกที่ได้ทราบเรื่องนี้ จึงรีบเข้าไปหยิบอาวุธในห้องซึ่งบังเอิญขณะนั้นยุธิษฐิระกับนางเทราปทีกำลังอยู่ด้วยกันเพียงสองต่อสอง เมื่อได้อาวุธแล้วอรชุนจึงตามไปช่วยเหลือพราหมณ์ได้ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากอรชุนละเมิดข้อตกลง จึงเนรเทศตนเองไปอยู่ป่าเป็นเวลา 12 ปีตามข้อตกลง แม้ยุธิษฐิระจะทักท้วงว่าอรชุนนั้นไม่ผิด เพราะกำลังช่วยพราหมณ์ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญ แต่อรชุนก็ไม่เปลี่ยนใจ

4. อรชุนและภีมะละเมิดกติกาการรบ

กติกาการรบในสงครามมหาภารตยุทธนั้นมีดังนี้

1. ทั้งสองฝ่ายจะไม่เป็นศัตรูหรือจองเวรซึ่งกันและกันหลังจากสงครามในสมรภูมิกุรุเกษตรสิ้นสุดลงแล้ว
2. จะไม่มีการประทุษร้ายทหารที่วางอาวุธ ทหารที่ไม่ยอมหันหน้าเข้ามาสู้ด้วย ทหารที่กำลังรบกับทหารอื่น และทหารที่ถูกขับไล่ออกจากสมรภูมิ
3. ทหารบนรถจะต้องรบกับทหารบนรถ ทหารบนหลังม้าจะต้องรบกับทหารบนหลังม้า ทหารบนหลังช้างจะต้องรบกับทหารบนหลังช้าง และทหารราบจะต้องรบกับทหารราบ จะรบผิดเหล่าผิดพวกกันไม่ได้
4. จะไม่มีการทำร้ายทหารที่ไม่ถืออาวุธ ไม่สวมเกราะ และจะไม่มีการทำร้ายฝ่ายที่เผลอตัว
5. ทั้งสองฝ่ายจะต่อสู้กันเฉพาะในสนามรบ และในเวลากลางวันเท่านั้น
6. จะไม่มีการทำร้ายสารถี ทหารเลี้ยงม้า ทหารที่แบกยุทธสัมภาระ และทหารกองดุริยางค์

จะเห็นว่ากติกาการรบที่กำหนดไว้นั้นล้วนแล้วแต่ตั้งไว้เพื่อให้การรบ

นั้นเป็นไปอย่างเท่าเทียมกัน ไม่มีการลอบทำร้ายหรือใช้การรบแบบกองโจร และให้ความสำคัญแก่ศักดิ์ศรีของการรบเป็นอย่างยิ่ง แต่การณ์กลับหาเป็นเช่นนั้นไม่ สงครามในสมรภูมิกุรุเกษตรกินเวลา 18 วัน การละเมิดการรบก็เกิดขึ้นตั้งแต่วันที่ 14 ไปจนถึงวันที่ 18 ของการรบ มีทั้งการรบกันในเวลากลางคืน การลอบทำร้ายในเวลานอนหลับดังที่ปรากฏในเสาปติกบรรพ (ตอนที่ว่าด้วยการนอนหลับ) การฆ่าทหารที่วางอาวุธ ฯลฯ

ในการละเมิดกติกาการรบนั้น มีการละเมิดอยู่สองครั้งที่น่าสนใจและผู้แต่งได้ให้รายละเอียดพอสมควร นั่นคือการละเมิดของอรชุนและภีมะซึ่งนำไปสู่ความตายของกรรณะและทุรโยธน์ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญของเรื่อง *มหาภารตะ*

เรื่องเกิดขึ้นตั้งแต่ในสภาบรรพ ขณะนั้นทุรโยธน์ ผู้นำฝ่ายเการพวางแผนเล่นสกาด้วยกลโกง เพื่อเอาชนะยุธิษฐิระ ผู้นำฝ่ายปาณฑพ ยุธิษฐิระเล่นสกาพนันจนเสียทุกสิ่งทุกอย่างจนกระทั่งนำนางเทราปทีเป็นเดิมพัน เมื่อเล่นแพ้อีก ทุรโยธน์ก็รับสั่งให้นำตัวนางเทราปทีมากลางสภา แม้จะมีเสียงทัดทานมากมายว่าเป็นการผิดทำนองคลองธรรม แต่ทุรโยธน์ก็หาฟังไม่ เมื่อนางมาถึงกลางสภาแล้ว ครานั้น กรรณะก็บงการให้ใช้กำลังฉุดกระชากลากผมยาวของนางเทราปที ดึงตัวเข้าไปไว้ราชฐานชั้นใน โดยตะโกนด้วยเสียงอันดังว่า “เอานังตัวดีนี่ไปขังไว้ข้างใน เพราะบัดนี้มันเป็นทาสีในครัวเรือนของพวกเราแล้ว” (กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, 2548: 89) นอกจากนี้ ด้วยความคึกคะนองลำพองใจ ทุรโยธน์ก็หันหน้าไปยิ้มให้นางและเรียกนางมานั่งตักของตน นางเทราปทีก็เดือดดาลเป็นกำลัง และสาปทุรโยธน์ว่า “ขอท่านจงประสบกับความตายโดยอาวุธของศัตรูที่โคนขา เพราะท่านบังอาจกวักมือเรียกเราไปนั่งบนตักของท่าน” และสาปกรรณะว่า ขอให้กรรณะคนชั่วพร้อมด้วยลูก ๆ และญาติวงศ์พงศาตายด้วยน้ำมือขององค์อรชุนผู้แม่นธนู” (กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, 2548: 90)

ต่อมาเมื่อฝ่ายเการพกับปาณฑพทำศึกสงครามกัน ทั้งอรชุนและภีมะก็ละเมิดกติกาการรบ ทำให้อรชุนและภีมะสังหารกรรณะและทุรโยธน์ได้ในที่สุด

ขณะที่กรรณะกำลังสู้รบกับอรชุนนั้น รถศึกของกรรณะเกิดติดหล่ม กรรณะจึงกล่าวกับอรชุนโดยอ้างธรรมแห่งขัตติยะและขอพักรบชั่วคราว พระกฤษณะก็ทราบดีว่า เมื่อคู่ต่อสู้มีปัญหา อรชุนย่อมได้โอกาส พระ-กฤษณะจึงตรัสแก่กรรณะว่า

> "... กรรณะผู้ทรนง ช่างเป็นเรื่องน่าขันเสียนี่กระไร ที่บัดนี้ ท่านเอ่ยปากพูดถึงเรื่องธรรมะของขัตติยะ และกติกาของการรบ เราขอถามท่านสักหน่อยเถิดว่า พฤติการณ์ต่าง ๆ ที่ท่านและพรรคพวกของท่านได้กระทำต่อกลุ่มภราดาปาณฑพมาตั้งแต่ต้นนั้น เป็นธรรมะของขัตติยะแน่แล้วละหรือ ท่านรวมหัวกันวางอุบายเผาพวกปาณฑพทั้งเป็นในพลับพลากลางป่าวารณาวัต ท่านเล่นสกาโกงจนพวกปาณฑพต้องเสียบ้านเสียเมืองจนสิ้นเนื้อประดาตัว ต้องซมซานไปใช้ชีวิตอยู่ในป่าเป็นเวลาถึง 13 ปี ตอนที่พวกปาณฑพเล่นสกา "แพ้" และต้องเสียเทราปทีไปเป็นเดิมพันนั้น พวกท่าน โดยมีทุห-ศาสันเป็นหัวโจก ได้กระทำอนาจารแก่เทราปทีอย่างนั้น ท่านลืมเสียแล้วหรือ และเมื่อพวกปาณฑพอยู่ในป่าครบ 13 ปี แล้วกลับมายังบ้านเมือง พวกท่านก็ยังไม่ยอมยกที่ดินแม้ 5 หมู่บ้านให้แก่พวกเขาได้ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ถึงแม้ในการรบกัน ซึ่งเพิ่งผ่านพ้นมาเมื่อวานนี้เอง พวกท่านก็ได้รุมกันฆ่าเด็กหนุ่มเช่นอภิมันยุได้อย่างไม่มียางอาย พฤติการณ์เหล่านี้น่ะหรือที่เป็นธรรมะของขัตติยะเป็นไปตามกติกาของการรบแล้วกระนั้นหรือ" (กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, 2548: 177-178)

เมื่อกรรณะได้ยินก็มิได้ปริปากว่ากระไร ได้แต่ก้มหน้าคล้ายจะสำนึกผิด และวางอาวุธ ลงไปเข็นรถ พระกฤษณะเห็นดังนั้นก็เร่งเร้าอรชุนว่า "ท่าน

จะมัวเฉยช้าอยู่ทำไมเล่า จงกำจัดศัตรูหมายเลขหนึ่งของท่านเสีย ณ บัดนี้เถิด" (กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, 2548: 178) อรชุนจึงยิงศรตัดศีรษะกรรณะไป

ส่วนในกรณีของทุรโยธน์นั้น ทุรโยธน์ได้ดวลคทากับภีมะ ในระหว่างที่สู้รบกันนั้น พระกฤษณะได้ตรัสเปรยกับอรชุนคล้ายจะเตือนความจำภีมะด้วยเสียงค่อนข้างดังว่า "คราวนี้แหละ ภีมเสน[5] คงจะได้มีโอกาสปฏิบัติตามคำปฏิญาณของตนละ!" (กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, 2548: 186) เมื่อภีมะได้ยิน จึงละเมิดกติกาคทายุธที่ว่าห้ามทำร้ายต่ำกว่าเอว ด้วยการจับคทาฟาดไปที่ต้นขาของทุรโยธน์ ต้นขาก็แหลกละเอียด ทุรโยธน์เสียเลือดมากจึงถึงแก่ความตายในที่สุด

ความสำคัญของการละเมิดต่อการเล่าเรื่องในมหาภารตะ

จะเห็นว่า *มหาภารตะ* มีการละเมิดปรากฏอยู่ในเนื้อเรื่องหลักถึงสี่ครั้ง การละเมิดแต่ละครั้งล้วนแล้วแต่เป็นเหตุการณ์สำคัญใน *มหาภารตะ* ทั้งสิ้น การละเมิดโดยราชาศานตนุและท้าวปาณฑุเป็นเรื่องที่นำมาอธิบายเรื่องกำเนิดของบุคคลสำคัญซึ่งเป็นตัวละครเอกในเรื่อง อันได้แก่ ภีษมะและพี่น้องฝ่ายปาณฑพทั้งห้าคน เหล่านี้เป็นตัวละครฝ่ายธรรมะทั้งสิ้น การละเมิดกฎของพี่น้องปาณฑพของอรชุนก็เป็นเหตุสำคัญทำให้อรชุนแสดงวีรกรรมในการผจญภัยต่างๆ ส่วนการละเมิดสองครั้งสุดท้ายก็ส่งผลต่อการตายของตัวละครสำคัญฝ่ายอธรรมอันได้แก่ ทุรโยธน์และกรรณะ

น่าสังเกตว่าการละเมิดใน *มหาภารตะ* นั้นจะมีโครงสร้างที่เป็นลักษณะร่วมบางประการ โครงสร้างนั้นเป็นดังนี้

ละเมิด > คำสาป > ละเมิด > คลี่คลาย

---

[5] เป็นอีกชื่อหนึ่งของภีมะ

ในเรื่องการละเมิดที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น จะเห็นว่าทุกเรื่องมีลักษณะแบบนี้ทั้งสิ้น ยกเว้นเพียงเรื่องเดียวก็คือเรื่องการละเมิดกฎการอยู่ร่วมกันโดยอรชุน การละเมิดโดยอรชุนนี้ผู้แต่งใส่เข้ามาโดยอาจมีจุดประสงค์เพื่อเน้นย้ำว่าอรชุนนั้นเป็นตัวเอกในบรรดาพี่น้องปาณฑพทั้งห้า ตั้งแต่ที่อรชุนเป็นผู้มีชัยในการประลองธนูในพิธีสยุมพรนางเทราปทีแล้ว การละเมิดของอรชุนในกาลต่อมาย่อมเสริมความเป็นวีรบุรุษของอรชุนให้เด่นชัดมากขึ้น การที่อรชุนเนรเทศตนเองเป็นเวลา 12 ปีตามข้อตกลงนั้นเป็นเสมือนการเปิดโอกาสให้กวีเล่าเรื่องการผจญภัยของอรชุนได้มากมาย อรชุนได้ผ่านประสบการณ์หลายอย่าง เช่น ได้ไปถึงนครของพวกนาค และได้นางอุลูปี ธิดาของราชาแห่งนาคเป็นชายา อีกตอนหนึ่งได้ท่องเที่ยวไปจนถึงนครมณีปุระทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียและได้แต่งงานกับเจ้าหญิงจิตรา มีโอรสด้วยกันคือ พภรูวาหนะ ต่อจากนั้นได้ผจญภัยไปจนถึงนครทวารกาหรือทวารวดีซึ่งเป็นนครของพระกฤษณะแห่งพวกยาทพและได้แต่งงานกับเจ้าหญิงสุภัทรา น้องสาวคนสุดท้องของพระกฤษณะ ต่อมามีบุตรด้วยกันคนหนึ่งชื่อ อภิมันยุ ซึ่งเป็นนักรบคนสำคัญคนหนึ่งในสงคราม *มหาภารตะ* จะเห็นว่า เรื่องการผจญภัยของอรชุนก็เป็นทำนองเดียวกันกับวีรบุรุษ คือ ประสบความสำเร็จในการรบ และได้ชายาเพิ่ม

ส่วนเรื่องการละเมิดอื่นๆ จะเห็นว่ามีลักษณะเค้าโครงดังกล่าว ซึ่งอาจเขียนเป็นตารางให้เข้าใจง่ายได้ดังนี้

การละเมิด	คำสาป	การละเมิด	การคลี่คลาย
เทพวสุขโมยวัวเทพทยุเป็นต้น-ความคิด	ฤษีวสิษฐ์สาปให้เทพวสุทั้งเจ็ดองค์ไปเกิดในโลกมนุษย์ ส่วนเทพ-ทยุผู้เป็นต้นความคิดต้องใช้ชีวิตเท่ากับมนุษย์ด้วย	ราชาศานตนุละเมิดข้อตกลง	กำเนิดภีษมะ
ปาณฑุฆ่าพราหมณ์ซึ่งแปลงเป็นกวางเสพสังวาส	พราหมณ์สาปให้ตายขณะเสพสังวาส	ปาณฑุเสพสังวาสกับนางมาทรี	ท้าวปาณฑุตายก่อนหน้านั้นเมื่อท้าวเธอเสพสังวาสไม่ได้มเหสีทั้งสองจึงมีโอรสกับเทพ
ทุรโยธน์ลบหลู่นางเทราปทีโดยกวักมือเรียกนางมานั่งตัก	นางเทราปทีสาปให้ถูกอาวุธทำร้ายที่ต้นขาจนถึงตาย	ภีมะละเมิดกติกาการรบ	ทุรโยธน์ตาย
กรรณะลบหลู่นางเทราปที	นางเทราปทีสาปให้กรรณะถูกอรชุนฆ่าตาย	อรชุนละเมิดกติกาการรบ	กรรณะตาย

โครงสร้างที่มีลักษณะร่วมกันจึงน่าจะเป็นโครงสร้างที่ผู้แต่ง*มหาภารตะ* ใช้ในการแต่งโดยเฉพาะตอนสำคัญ ๆ อันได้แก่ กำเนิดและการตายของตัวละครสำคัญ เราอาจพิจารณาได้ว่า การเกิดขึ้นซ้ำ ๆ ของโครงสร้างนี้เป็นไปเพื่อ "เศรษฐศาสตร์ของการเล่าเรื่อง" เพราะเป็นโครงสร้างที่ลงตัวและมีประสิทธิภาพที่สุดในการอธิบายเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในเรื่อง และเพื่อเป็นการสร้างจังหวะในการเล่าเรื่องโดยเปิดโอกาสให้เรื่องเล่าเริ่มต้นและดำเนินต่อไปได้ เรื่องการละเมิดใน *มหาภารตะ* จึงถือว่ามีเอกภาพในเชิงโครงสร้างการเล่าเรื่อง ในส่วนของเนื้อหาและความหมายของเหตุการณ์การละเมิดนั้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ ในลักษณะเดียวกันในเรื่องเดียวกันนั้น เราอาจตีความได้ว่า เป็นเพราะผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายที่จะสื่อถึงความคิดบางประการ เป็นไปได้ว่า ผู้แต่งอาจตั้งใจจะสื่อให้เห็น "สัจธรรม" ของ "โชคชะตา" ที่เป็นกลไกกำหนดการดำเนินชีวิตของมนุษยชาติ สัจธรรมดังกล่าวถือเป็นสิ่งสำคัญ เที่ยงแท้แน่นอน เมื่อตัวละครทำผิดอย่างไรก็ต้องได้รับผลอันเลวร้ายในที่สุด แม้ว่าการรับผิดบางประการเราอาจรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่เกินกว่าเหตุไปบ้าง ดังจะเห็นได้จากที่นางเทราปทีสาปให้ทุรโยธน์และกรรณะถึงตายนั้น อันที่จริง นางเทราปทีน่าจะพิจารณาบ้างว่าเป็นเพราะสามีของตน (ยุธิษฐิระ) ยอมไปเล่นสกาตั้งแต่แรกทั้ง ๆ ที่ตนเองก็น่าจะรู้ว่าการพนันเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่าง และยุธิษฐิระก็เล่นจนเสียทุกอย่างจริง ๆ จนต้องเอานางเทราปทีเป็นเดิมพัน เรื่องที่สองก็เช่นกัน การที่ท้าวปาณฑุถูกสาปมิให้เสพสังวาสได้นั้นก็ดูเป็นเรื่องแปลกเพราะการห้ามมิให้เสพสังวาสเป็นการห้ามธรรมชาติ เป็นสิ่งทำได้ยาก อีกประการหนึ่ง ไม่มีใครรู้ว่ากวางนั้นเป็นพราหมณ์หรือไม่ และการล่าสัตว์เป็นกีฬาของกษัตริย์แต่โบราณอยู่แล้ว การสาปจนถึงตายอาจดูเกินกว่าเหตุไป อย่างไรก็ตาม การที่การละเมิดแต่ละครั้งได้รับการคลี่คลายในที่สุดย่อมแสดงว่าสัจธรรมได้รับการคุ้มครองแล้ว การเลือกที่จะละเมิดในแต่ละ

ครั้งของมนุษย์จึงต้องจบลงด้วยความตาย สัจธรรมจึงน่าจะเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้แต่งต้องการเน้นย้ำผ่านการละเมิดหลายครั้ง

เรื่อง *มหาภารตะ* จึงมีความน่าสนใจในแง่นี้ เพราะนำเสนอสัจธรรมที่ไม่ใช่อุดมคติอย่าง *รามายณะ* ซึ่งเป็นวรรณคดีในหมวดเดียวกัน และมุ่งเน้นแสดงธรรมะในแง่คุณธรรมที่คนในสังคมพึงปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นสามีที่ดี (พระราม) ภรรยาที่ดี (นางสีดา) น้องที่ดี (พระลักษมณ์ และภราดาองค์อื่นๆ) การเป็นนักปกครองผู้ธรรมาภิบาล ฯลฯ เหล่านี้เป็นคุณธรรมที่ทำให้ผู้อ่านได้ซาบซึ้งใจเป็นอย่างยิ่ง ต่างจาก *มหาภารตะ* ที่แสดงสัจธรรมอันเป็นสากลของมนุษยชาติ เพราะแม้แต่ตัวละครฝ่ายคุณธรรมนั้นก็แสดงความผิดพลาดได้[6] ความผิดพลาดต่างๆ ในเรื่องนั้นสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของความเป็นมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกัน *มหาภารตะ* ก็นำเสนอสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่ามนุษย์ สิ่งนั้นมีอำนาจเหนือมนุษย์และบันดาลให้มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือไม่ ก็คือสัจธรรมนั่นเอง

ในโครงสร้างที่กล่าวไปแล้วนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า การละเมิดแต่ละเรื่องจะคลี่คลายได้นั้นต้องผ่านการละเมิดก่อน การละเมิดทั้งสี่ครั้งล้วนแล้วแต่เป็นไปตามคำสาปหรือกล่าวได้ว่ามีส่วนทำให้คำสาปสัมฤทธิ์ผลทั้งสิ้น การละเมิดโดยราชาศานตนุ อรชุน และภีมะ เป็นการละเมิดข้อตกลง มีทั้งข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน และข้อตกลงในการรบ ในขณะที่การละเมิดโดยท้าวปาณฑุนั้นมีลักษณะเป็นการละเมิดข้อห้าม เนื่องจากพราหมณ์สาปไว้เช่นนั้น ท้าวปาณฑุจึงถูกห้ามมิให้เสพสังวาส การละเมิดบางเรื่องนั้นดูเหมือนว่าเป็นสิ่งไม่จำเป็นเสียทีเดียว ทุรโยธน์และกรรณะหากจะตายอย่างที่นางเทราปทีสาปไว้โดยไม่ต้องละเมิดย่อมเกิดขึ้นได้ ในเรื่องแรกนั้น

---

[6] อันที่จริงมีความผิดพลาดเรื่องอื่นๆโดยตัวละครฝ่ายคุณธรรมใน*มหาภารตะ* เช่น การโกหกในสนามรบของยุธิษฐิระ เป็นต้น แต่เนื่องจากไม่ใช่ลักษณะของการละเมิดและไม่อยู่ในโครงสร้างนี้ จึงมิได้นำเสนอในบทความชิ้นนี้

นางงามจำแลงโยนโอรสลงแม่น้ำและเหลือโอรสองค์เดียวไว้โดยไม่ต้องให้ราชาศานตนุผู้ซึ่งไม่รู้เรื่องการขโมยวัวนั้นต้องมาละเมิดข้อตกลงก็ได้ นั่นแสดงให้เห็นว่าการละเมิดนั้นสำคัญในแง่ของการเล่าเรื่อง เป็นเงื่อนไขสำคัญอันนำไปสู่การคลี่คลายเรื่องโดยมีคำสาปเป็นเครื่องมือในเชิงการผูกเรื่อง เมื่อพิจารณาตามโครงสร้างที่กล่าวไว้แล้วจะเห็นว่า คำสาปเป็นกลไกที่ใหญ่กว่าการละเมิด เพราะการที่ตัวละครละเมิดข้อตกลงและข้อห้ามดังกล่าวก็เป็นไปเพื่อให้คำสาปบรรลุผล

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ คำสาปสะท้อนให้เห็นว่าชาวฮินดูมีความเชื่อถือในคำสาปและผลของคำสาปเป็นอย่างยิ่ง สาปไว้เช่นไรก็จะเป็นเช่นนั้นแม้ว่าจำเป็นต้องมีการละเมิดข้อตกลงบางประการก็ตาม สาเหตุที่สาปไว้เช่นไรก็จะเป็นเช่นนั้นก็เนื่องมาจากความมีคุณธรรมมีศีลมีสัตย์ของผู้สาป คำสาปที่เป็นจริงจึงเป็นการยืนยันคุณธรรมของผู้สาป ในขณะเดียวกันการละเมิดก็เป็นเหมือนสิ่งที่ช่วยกระตุ้นให้คำสาปนั้นสัมฤทธิ์ผลนั่นเอง

หากมองในเชิงกลวิธีการเล่าเรื่องในวรรณคดี อาจพิจารณาว่าคำสาปในเรื่อง *มหาภารตะ* เป็น "การเกริ่นการณ์" (foreshadowing) ในรูปแบบของวรรณกรรมตะวันออก การเกริ่นการณ์นั้นหมายถึง "...กลวิธีของการบอกใบ้หรือให้เค้าเงื่อนที่แนะผู้อ่านให้เตรียมรับทราบเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในภายหน้า...การเกริ่นการณ์อาจสร้างความระทึกใจเตรียมผู้อ่านไว้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นต่อไป และทำให้ผลสุดท้ายเป็นสิ่งที่ไม่อาจเลี่ยงได้" (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545: 187) จะเห็นว่า คำสาปในการละเมิดทั้งสี่ครั้งมีลักษณะเช่นนั้นทุกประการ สิ่งที่อาจจะต้องเพิ่มเติมจากนิยามนั้นก็คือ ผู้ที่จะ "เกริ่นการณ์" ใน *มหาภารตะ* ได้นั้นจะต้องเป็นคนดีมีคุณธรรมเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากผู้สาปทั้งหมดอันได้แก่ ฤษีวสิษฐ์ พราหมณ์ และนางเทราปที บุคคลเหล่านี้เป็นนักบวช (ฤษี) ผู้อยู่ในวรรณะสูงสุด (พราหมณ์) และภรรยาผู้ซื่อสัตย์ต่อสามี จึงอาจกล่าวได้ว่า การมองว่าคำสาปเป็นการ

เกริ่นการณ์ของวรรณกรรมตะวันออกนั้น ก็อาจจะต้องเพิ่มเงื่อนไขบางประการด้วย ซึ่งก็คือเงื่อนไขในเชิงคุณธรรมเพื่อให้คำสาปนั้นเกิดขึ้นจริง การเกริ่นการณ์ผ่านรูปแบบ "คำสาป" จึงมีความสำคัญในฐานะกลวิธีการเล่าเรื่อง เพราะกำหนดทั้งเนื้อหาและการคลี่คลายของ *มหาภารตะ* ทั้งเรื่อง และสะท้อนแนวคิดเรื่องโชคชะตาที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ของสังคมฮินดู

คำสาปนี้จึงถือว่ามีส่วนทำให้การละเมิดมีสถานะที่ไม่ใช่การละเมิดนัก ดังเช่นในกรณีของอรชุนและภีมะที่สังหารกรรณะและทุรโยธน์โดยละเมิดกติกา ผู้อ่านจึงรู้สึกว่าการละเมิดกติกาของอรชุนและภีมะเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ เพราะสิ่งที่สาปไว้ย่อมเป็นไปตามคำสาป คำสาปจึงเป็นการแสดงออกของคุณธรรมในเชิงรูปธรรมที่ชัดเจนว่าคุณธรรมนั้นเป็นสิ่งที่มีค่าและทำให้คนที่ครอบครองคุณธรรมไว้นั้นมีอำนาจขึ้นมาได้ การละเมิดที่สัมพันธ์กับคำสาปนี้แสดงถึงอำนาจของสิ่งภายนอกที่มีต่อตนเอง การละเมิดใน *มหาภารตะ* จึงดูเป็นเรื่องแปลกประหลาดอยู่บ้าง เพราะเป็นสิ่งที่มิได้เกิดขึ้นด้วยวิญญาณขบถที่มีอยู่ในตัวคนแต่ละคนอย่างแท้จริง หากแต่เป็นไปตามอำนาจของอะไรบางอย่างที่คอยกำกับอยู่โดยที่ผู้ละเมิดไม่รู้ตัว เช่น การที่อรชุนละเมิดกติกาการรบนั้นอาจมองว่า เป็นเพราะแรงกระตุ้นขององค์กฤษณเทพ แต่แท้ที่จริงแล้วก็เป็นสิ่งที่นางเทราปทีสาปไว้นานแล้วก่อนหน้านั้น 14 ปี หรือการที่ราชาศานตนุเข้าขัดขวางนางงามจำแลงมิให้ทิ้งโอรสจนในที่สุดก็ได้โอรสองค์สุดท้ายคืนมานั้น ก็เป็นไปตามคำสาปของฤษีวสิษฐ์ก่อนหน้าที่ให้เทพทยุซึ่งเป็นหนึ่งในเทพวสุคณะต้องมีชีวิตในโลกมนุษย์ ความขัดแย้งระหว่างคำสาปจากผู้มีคุณธรรมกับการละเมิดที่ไร้คุณธรรมนี่เองที่สร้างพลังให้กับ*มหาภารตะ* เป็นความขัดแย้งที่มีเสน่ห์และทำให้วรรณคดีเอกเรื่องนี้ยังคงร่วมสมัยแม้ในโลกปัจจุบัน เพราะสะท้อนความขัดแย้งที่ซับซ้อนของการเป็นมนุษย์ระหว่างชะตากรรมที่ถูกลิขิตจากพลังภายนอกกับอิสรภาพในการเลือกของตัวละครที่มีเงื่อนไขและ

ปัจจัยที่ซับซ้อนและขัดแย้งในตัวเองอันนำมาสู่การกระทำที่สวนทางกับอุดมคติเรื่องคุณธรรมคือการละเมิดกฎเกณฑ์ข้อตกลงต่างๆ

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ในการละเมิดที่เกี่ยวกับคำสาปทั้งสี่ครั้ง เรื่องเพศของผู้สาปก็เป็นสิ่งที่น่าพิจารณาในที่นี้ด้วย ผู้สาปในการละเมิดสองครั้งแรกได้แก่ฤษีวสิษฐ์และพราหมณ์ซึ่งเป็นเพศชาย ส่วนอีกสองครั้งเป็นเพศหญิงซึ่งได้แก่นางเทราปที จะเห็นว่าการสาปโดยผู้ชายทำให้เกิดผลพลอยได้ในเชิงบวก ในขณะที่หากผู้หญิงสาปทำให้เกิดผลในแง่ลบ กล่าวคือ แม้ว่าคำสาปของฤษีวสิษฐ์ที่ว่าให้มาเกิดในโลกมนุษย์จะถือว่าเป็นการชดใช้กรรมที่เทพเหล่านั้นได้ก่อไว้ แต่การชดใช้กรรมนั้นก็มีส่วนทำให้เกิดภีษมะซึ่งเป็นตัวละครฝ่ายธรรมะในเรื่อง ผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในศานติบรรพและอนุศาสนบรรพอันเป็นตอนที่ว่าด้วยคำสอนและนิทานสาธกต่างๆ การละเมิดเรื่องที่สองก็เช่นกัน แม้ว่าพราหมณ์จะสาปให้ท้าวปาณฑุตายในการเสพสังวาส ด้วยเหตุนี้ท้าวเธอจึงไม่ได้มีลูกกับมเหสีเลย แต่การณ์ก็กลับกลายเป็นเรื่องดี เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้นางกุนตีและนางมาทรีได้โอรสทุกองค์เป็นผู้สืบเชื้อสายจากเทวดา ในขณะเดียวกันหากพิจารณาคำสาปของนางเทราปทีจะเห็นว่าเป็นเรื่องของความตายทั้งสิ้นและมีผลให้ตัวละครฝ่ายอธรรมต้องตายโดยเป็นไปตามคำสาปของนาง แม้เราอาจกล่าวว่านั่นเป็นการรักษาคุณธรรมให้บริสุทธิ์ เพราะนางเป็นคนดีมีศีลธรรม แต่เมื่อพิจารณาผลของคำสาปแล้วก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นเรื่องความตายทั้งสองเรื่อง ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่า ผู้แต่ง *มหาภารตะ* อาจมีจุดประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นว่าผู้ชายมีพลังอำนาจในการสร้าง (แม้จะเป็นผลพลอยได้) ส่วนผู้หญิงมีพลังในการทำลายก็เป็นได้ หรือมิฉะนั้นก็อาจเป็นเพราะว่าผู้แต่งมองว่า ผู้ที่สมควรจะได้รับบทบาทเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างควรเป็นเพศชาย กระนั้นก็น่าสนใจพิจารณาต่อไปว่าเรื่อง*มหาภารตะ*ให้ค่าผู้หญิงค่อนข้างสูง

โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาถึงคำสาปที่ผู้หญิงคนหนึ่งจะทำได้ การสาปโดยผู้หญิงนั้นเรามักไม่พบในวรรณคดีสันสกฤตมากนัก แต่เรื่องนี้นางเป็นภรรยาที่มีสามีถึงห้าคน และนางเป็นผู้หญิงที่เป็นมนุษย์ด้วย มิใช่เทพหรืออสูรที่มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม หากจะมองว่าเรื่องนี้ให้ค่าผู้หญิงสูงโดยพิจารณาจากการสาปก็ยังอาจกล่าวได้ไม่เต็มที่นัก เพราะท้ายที่สุดแล้ว ผู้หญิงจะมีคุณค่าหรือมีอำนาจซึ่งในเรื่องแสดงให้เห็นโดยการสาปนั้นก็ต่อเมื่อเธอเป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อผู้ชายที่เป็นสามีของเธอนั่นเอง

ดังนั้น จะเห็นว่าคำสาปใน *มหาภารตะ* นั้นมิใช่เป็นเพียงแค่การ "บอกใบ้หรือให้เค้าเงื่อนที่แนะผู้อ่าน" หรือสร้างความระทึกใจให้ผู้อ่านตามความหมายของการเกริ่นการณ์โดยทั่วไปเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญต่อโครงสร้างของการละเมิด เป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างการละเมิดที่เป็นต้นเหตุและการคลี่คลายในท้ายที่สุด

เรื่อง *มหาภารตะ* มีการละเมิดถึงสี่ครั้ง ทั้งสี่เรื่องมีโครงสร้างเดียวกันคือเรื่องเริ่มต้นด้วยการละเมิด ตามด้วยคำสาป เกิดการละเมิดอีกครั้ง และเรื่องจึงคลี่คลายในที่สุด การละเมิดจึงมีความสำคัญในแง่ของการเป็นเงื่อนไขของต้นเรื่องและนำไปสู่การคลี่คลายในท้ายเรื่อง โครงสร้างที่เกิดขึ้นซ้ำๆ นี้สะท้อนให้เห็นถึงการเน้นย้ำความสำคัญของสัจธรรมของโชคชะตาชีวิตของมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นความพยายามของมนุษย์ที่จะต่อสู้เพื่ออิสรภาพในการเลือกของตน คำสาปจึงเป็นสัญลักษณ์ของพลังอำนาจนอกเหนือตัวมนุษย์และมีความสำคัญในแง่การเล่าเรื่อง ถือเป็นการเกริ่นการณ์ ยิ่งกว่านั้น ประเด็นเรื่องความชอบธรรมของผู้สาปเป็นมิติเกี่ยวเนื่องกับอุดมคติเรื่องคุณธรรม ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาการละเมิดใน *มหาภารตะ* ช่วยส่องให้เห็นอีกแง่มุมอันลุ่มลึกของวรรณกรรมชิ้นเอกของโลกตะวันออก

บรรณานุกรม

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. (2548). *มหาภารตยุทธ.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2551). *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต.* นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.* กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2534). *วรรณวิทยา: รวมบทความทางวิชาการภาษาและวรรณคดีไทย-บาลี-สันสกฤตบางเรื่อง.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แฮมิลตัน, อีดิธ. (2533). *ผู้ครองฟ้า: ปกรณัมอมตะแห่งเทวะและนรชน* (สุริยฉัตร ชัยมงคล, ผู้แปล). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: ทานตะวัน.

Sen, Amartya. (2005). *Ramayana Book One, Boyhood.* New York: New York University Press.

Brodbeck, Simon, and Black, Brian. (Eds.). (2007). *Gender and Narrative in the Mahabharata.* New York: Routledge.